

Моделювання структури державного стандарту професійно-технічної освіти за конкретною професією

Постановка проблеми. Досвід, накопичений у профтехосвіті переконливо доводить доцільність стандартизації змісту підготовки робітників. Ще у радянський період уся система професійної освіти базувалась на розроблених Державним комітетом Ради Міністрів СРСР з професійно-технічної освіти (Госпрофобр ССРСР) типових навчальних планів і програмах та орієнтувалась на планову економіку, вузьку спеціалізацію.

Зміни в суспільстві, зокрема формування й розвиток ринку праці створили інші умови для системи підготовки робітничих кадрів, серед яких – необхідність швидкого реагування на особливості суспільно-політичного та регіонального економічного розвитку. Ряд нормативних документів, а саме, Закон України «Про професійно-технічну освіту», прийнятий у 1998 році, наказ Міністерства освіти України від 21.01.2010р. № 24 «Про затвердження та впровадження тимчасової базисної структури навчальних планів підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах» та інші нормативні документи дозволили професійно-технічним навчальним закладам самостійно розробляти та затверджувати на місцевому рівні окремі керівні документи: робочі навчальні плани підготовки кваліфікованих робітників з певних професій, навчальні програми з навчальних предметів, розроблені на основі типових навчальних планів і програм з урахуванням регіональних соціально-економічних особливостей тощо. На загальнодержавному рівні здійснювався контроль лише за змістом підготовки робітників за укрупненими професіями та молодших спеціалістів у вищих професійних училищах.

Децентралізація формування змісту професійно-технічної освіти мала як позитивні, так і негативні наслідки. З однієї сторони це дозволяло гнучко

реагувати на запити конкретних виробництв, регіональної сфери послуг. З іншої – відмінності у змісті підготовки кваліфікованих робітників за однією й тією ж професією не давали можливості проведення єдиної державної політики у професійно-технічній освіті, формування та розвитку єдиного освітнього простору в Україні, забезпечення в усіх регіонах та галузях економіки еквівалентності професійної освіти і навчання, визнання кваліфікації та документів щодо професійно-технічної освіти [3]. Ці проблеми створили підґрунтя для встановлення загальнодержавних вимог до змісту профтехосвіти, рівня професійної кваліфікації випускників професійно-технічних навчальних закладів. У 1998 році Постановою Кабінету міністрів України (КМУ) № 458 створюється Міжгалузева рада з професійно-технічної освіти, основною метою якої є координація питань державної політики в цій галузі освіти.

Подальший розвиток системи професійно-технічної освіти довів необхідність створення державного стандарту професійно-технічної освіти (ДСПТО). Зміст, мета та складові цього документу були вперше затверджені постановою КМУ № 1135 від 17 серпня 2002 р., а потім увійшли до Закону України «Про професійно-технічну освіту» в редакції Закону № 1158-IV (1158-15) від 11.09.2003, розділ V, статті 32-35 [2]. На підставі цих нормативних актів були розроблені та впровадженні в практику підготовки кваліфікованих робітників державні стандарти ПТО.

Аналіз останніх досліджень. Практика підготовки кваліфікованих робітників за цими стандартами виявила їх недоліки. Наприклад, зміст навчання за окремими стандартами з певних професій не відповідає реальному змісту професійної діяльності робітника. Такий факт пояснюється не тільки застарілими кваліфікаційними характеристиками професій, на основі яких розробляється освітньо-кваліфікаційна характеристика випускника професійно-технічного навчального закладу (ПТНЗ), а й відсутністю механізму гнучкого та швидкого реагування змісту навчання на зміни у виробництві або обслуговуванні, відсутністю навчальної літератури,

повільному оновленні матеріально-технічної бази професійно-технічних навчальних закладів тощо. Графіки навчального процесу, розроблені на основі типового навчального плану підготовки робітників за окремими будівельними спеціальностями, не завжди узгоджувались з сезонною періодизацією виконання будівельних робіт. Строки навчання, встановлені державними нормативними документами, не були обґрунтовані, тому з боку роботодавців нерідко виникали нарікання щодо якості підготовки робітників, особливо за наукомісткими складними, укрупненими професіями.

Крім того, чинні стандарти не передбачають можливість вибору індивідуальних строків та траєкторії навчання, а це суперечить запитам особистості щодо творчої самореалізації, ефективної соціалізації.

Сучасна соціально-економічна ситуація обумовила необхідність створення державних стандартів професійно-технічної освіти на якісно нових засадах. Зарубіжний й вітчизняний педагогічний досвід переконливо довів ефективність використання компетентнісного підходу у формуванні як змісту професійної діяльності, що формалізуватиметься у професійних стандартах, так і змісту професійної освіти і навчання. Останнім часом у педагогічній науці й практиці більшої актуальності набуває антропосоціальний підхід, заснований на визнанні пріоритету людини як особистості та основної продуктивної сили суспільства. Сутність антропосоціального підходу в аспектах управління детально розкривається у працях Г. Дмитренка [1]. На нашу думку, застосування висновків науковця стосовно проблем формування змісту професійної освіти і навчання дозволяє стверджувати, що побудова змісту сучасної підготовки кваліфікованого працівника сприятиме самореалізації особистості в межах загальнолюдської моралі, соціально-економічних потреб суспільства.

Поєднання компетентнісного та антропосоціального підходів у розробленні структури і змісту професійної підготовки кваліфікованих робітників має відобразитись у нових державних стандартах професійно-технічної освіти з конкретних професій (ДСПТО).

Мета статті – обґрунтування моделі ДСПТО, яка б задовольняла вимогам ринку праці та запитам особистості.

Виклад основного матеріалу. Як сказано вище, підготовка кваліфікованих робітників нормується рядом документів. Основу їх становить Закон України «Про професійно-технічну освіту», де обумовлена структура стандарту професійно-технічної освіти. Нині склались об'єктивні обставини її перегляду. Чинну модель побудови ДСПТО умовно назвемо «професійна». За такою моделлю стандартизуються всі складові ДСПТО, зазначені в нормативних документах. Учень в межах навчально-виробничого процесу ПТНЗ опановує за певним кваліфікаційним розрядом всією професією в цілому. Структура навчального процесу – лінійна. Професійна модель більше розрахована на первинну професійну підготовку. Хоча законодавчо передбачена ступенева підготовка робітника, але, як правило, учні набувають знань і умінь за професією в цілому відповідно до визначеного навчальним закладом кваліфікаційного рівня. За такою моделлю чітко визначений термін підготовки робітника без урахування можливої індивідуальної швидкості навчання. Стандартизований зміст підготовки не завжди відповідає змісту професійної діяльності сучасного робітника, стандартом не тільки не передбачена можливість зміни змісту навчальних предметів, а й самого їх переліку. За результатами опитування педагогічних працівників ПТНЗ очевидно, що така модель стандартів негнучка. Однак, чинні стандарти повністю відповідають нормативній базі, принципам бюджетного фінансування та централізованого управління тощо.

Іншу модель ДСПТО можна умовно назвати «оцінковою». Вона передбачає стандартизацію освітньо-кваліфікаційної характеристики випускника ПТНЗ за певною професією, а також видів, змісту та методики підсумкового оцінювання якості підготовки робітника. Логіка існування такої моделі пов'язана з довірою з боку держави і роботодавців до

навчального закладу, яка виявляється під час його акредитації та ліцензування. Освітньо-кваліфікаційна характеристика випускника ПТНЗ розроблятиметься відповідно до змісту професійного стандарту та відобразатиме вимоги роботодавців до професійних компетентностей робітника, а також ключові компетенції, які нададуть можливість самореалізації особистості. За такою моделлю навчальний заклад має змогу самостійно планувати навчально-виробничий та навчально-виховний процеси. Навчальні плани й програми формуватимуться відповідно до змісту професійної діяльності, вимог роботодавців. Також є можливість варіювати час підготовки учнів, приділяти увагу формуванню саме тих компетентностей, на які звертає увагу роботодавець. Фактично, навчальний заклад повністю керується принципами децентралізації управління. Однак, за умови бюджетного фінансування підготовки кваліфікованих робітників в повному обсязі, така модель не може існувати, оскільки не нормується навчальне навантаження викладачів, учнів. Впровадження такої моделі можливе за умови хоча б часткового фінансування підприємствами відповідних економічних галузей навчального процесу, спрощення процедури контролю за діяльністю навчального закладу, тісної співпраці з виробництвом.

На нашу думку найбільш сприятливою моделлю є «професійно-модульна», яка виникла на підставі аналізу зарубіжного досвіду підготовки робітників.

Цікавим і корисним є досвід підготовки робітничих кадрів в Німеччині, де «професія» визначається як сукупність компетентностей, які має набути особистість, щоб могла й вміти працювати протягом робочої біографії, змінюючи, за необхідністю, робочі місця. Державні документи щодо професійного навчання Німеччини визначають близько 350 укрупнених (інтегрованих) професій, за якими готують кваліфікованих робітників. Слід зазначити, що в цій країні первинна професійна підготовка здійснюється тільки після отримання людиною повної загальної середньої освіти і триває

2,5-3 роки, протягом якої вона опановує необхідною сумою загальноосвітніх, загальнотехнічних, технологічних знань і умінь [4]. Підготовка робітника орієнтована на широкопрофільність. Випускник навчального закладу тільки тоді вважається кваліфікованим робітником, коли він довгостроково залишається конкурентоздатним на ринку праці. За таких умов формуються компетентності, які дозволяють особистості обирати вид діяльності в певній економічній галузі (напрям) в цілому. Саме така організація навчання відповідає принципу фундаментальності професійної освіти.

Разом з тим, не можливо передбачити напрям розвитку професійного й життєвого шляху особистості. Життєві обставини передбачити надто складно. Наявність вакансій або здібності та інтереси особистості створюють умови вибору спеціалізації або, навпаки, розширення професійних знань і умінь, компетентностей. Отримавши базові професійні компетентності, людина повинна мати можливість вибору шляху подальшої професійної освіти: спеціалізація, широка кваліфікація або академічна освіта.

Підготовка робітників у Великій Британії, Канаді та деяких інших країнах спрямована саме на спеціалізацію, формування професійних компетентностей з певного виду професійної діяльності. Навчання орієнтується на конкретного замовника, який, як правило, має змогу контролювати не тільки сам процес навчання, а й створення навчально-методичної та навчально-матеріальної бази. Наявність і відпрацьованість механізму швидкого реагування навчального процесу на потреби ринку праці, підтримка з боку держави та місцевого самоврядування дає можливість підготувати робітника до виконання певного виду діяльності протягом короткого терміну. Надзвичайно позитивним є дуже тісний зв'язок з роботодавцями, їх об'єднаннями.

В наведених підходах до підготовки кваліфікованих робітників є позитив. Німецький досвід орієнтований на ґрунтовну підготовку робітника, канадський – на швидке реагування на запити ринку праці. Поєднання обох підходів дозволить розв'язати питання формування конкурентоздатного

робітника, професіонала, особистості. Така підготовка базуватиметься на засадах поетапного, ступеневого навчання, а отже обумовить модернізацію всіх складових стандарту професійно-технічної освіти, визначених Законом України «Про професійно-технічну освіту» (ст.32-35), а саме: структуру освітньо-кваліфікаційної характеристики випускника ПТНЗ, структуру навчальних планів і програм навчальних дисциплін, систему оцінювання рівня кваліфікації випускника ПТНЗ тощо.

Освітньо-кваліфікаційна характеристика випускника (ОКХ) створюватиметься подібно до методики, описаної нами в оцінковій моделі ДСПТО. Тут виникає питання щодо доцільності ділення ОКХ на модулі. З одного боку розподіл змісту професійних та ключових компетентностей на окремі частини дасть змогу чітко сформулювати навчальні модулі. З іншого – у вступників можуть виникнути труднощі щодо охоплення змісту професії в цілому.

Структура навчального модуля охоплює теми навчальних предметів та види навчальних робіт, необхідні для формування компетентностей, визначених відповідно до ОКХ.

Реалізація поетапної підготовки кваліфікованого робітника здійснюватиметься шляхом створення навчальних модулів. Кожний навчальний модуль забезпечуватиме оволодіння мінімальним обсягом компетентностей, необхідних для виконання трудових функцій у певній сфері професійної діяльності. Структурно навчальний модуль складатиметься з тем предметів загальнопрофесійної, професійно-теоретичної підготовки та видів професійно-практичної підготовки (виробниче навчання, виробнича практика).

На першому етапі навчання учень опановує базовим навчальним модулем, де формуватимуться мінімально необхідні знання і уміння, з якими випускник може працевлаштуватись, не маючи досвіду практичної роботи. Разом з тим, учень матиме можливість розвивати соціально-психологічні якості, необхідні для ефективної соціалізації, працевлаштування, зміст яких

закладений у ключових компетентностях. Типова програма навчального модуля описуватиметься у формі анотацій навчальних предметів, що розкривають сутність професійних і ключових компетенцій.

Другий етап професійної підготовки кваліфікованих робітників – це сукупність навчальних модулів, кожний з яких формуватиме або поглиблюватиме професійні компетентності у певних видах економічної діяльності. На цьому етапі можна відокремлювати «горизонтальну» та «вертикальну» побудову навчальних модулів. Навчальні модулі, розташовані «горизонтально» формують компетентності, зміст яких відповідатиме чинним кваліфікаційним розрядам, затвердженим у нормативних документах або кваліфікаційним рівням, означеним національною рамкою кваліфікацій. Обираючи шлях навчання за «горизонтальним» принципом, учень набуває компетентностей за цим кваліфікаційним розрядом або рівнем та отримує документальне підтвердження отриманої кваліфікації. Оволодівши усіма кваліфікаційними розрядами (рівнями) обраної професії, визначеними навчальним закладом, випускник отримуватиме диплом кваліфікованого робітника за обраною професією.

Разом з тим, людина може обрати інший шлях професійної підготовки. Обравши навчання за «вертикально» розташованими навчальними модулями, учень набуває певної спеціалізації. Не виключно, що на ринку праці виникне ситуація, коли саме така побудова навчального процесу найбільше стане у нагоді людині, коли швидко набуті компетенції нададуть змогу працевлаштуватись. За таких умов, отримавши документ про освіту за певним навчальним модулем, робітник може розраховувати тільки на виконання певної роботи. Навчання за всією «вертикаллю» забезпечить гарну підготовку вузькопрофільного робітника, який спеціалізується на певному виді діяльності, виконанні певного технологічного процесу. Обраний таким чином шлях набуття професійних компетенцій не означає, що людина не в змозі опанувати професією в цілому. Маючи базові професійні знання й уміння, можна обрати для вивчення будь-який навчальний модуль, отримати

професійні компетенції за будь-яким видом економічної діяльності. Однак, дипломованим робітником вважатиметься лише той, хто в повному обсязі опанував навчальні модулі, передбачені освітньо-кваліфікаційною характеристикою випускника навчального закладу.

Така побудова стандарту дає можливість людині опанувати будь-який навчальний модуль, згідно з потребами особистості або ситуації на регіональному ринку праці, але за умови опанування базовим навчальним модулем. На нашу думку, у такій ситуації головне – отримання офіційного підтвердження набуття компетентностей цього модуля не залежно від форми навчання: формальне або неформальне.

Для створення навчальних планів і програм найперше аналізуються компетентності, закладені в ОКХ. Згідно визначених компетенцій за кожним модулем складаються переліки дидактичних одиниць, необхідних для їх засвоєння. При побудові навчальних планів і програм в середині кожного модуля можливий відхід від «предметоцентризму», коли відбувається «злиття» дидактичних одиниць професійно-теоретичної та професійно-практичної підготовки. При впровадженні таких навчальних модулів необхідна модернізація методики створення розкладу занять. Наприклад, при проведенні експерименту в ДНЗ «Запорізьке ВПУ моди і стилю» кожний навчальний модуль викладався одним викладачем, який проводив як теоретичні, так і практичні заняття. Фактично використовувався метод «занурення» в предмет. Разом з тим, це викликало недовіру серед педагогічних працівників щодо можливості ефективного викладання одним викладачем усіх дидактичних одиниць, передбачених модулем та успішного опануванням учнями навчального матеріалу. За таких умов неможливо використовувати традиційні методики викладання. Постає проблема впровадження бінарних уроків, використання інтерактивного навчання із залученням майстрів виробничого навчання та професіоналів-практиків, розроблення інших видів інноваційних педагогічних технологій.

Відкритим залишається питання документального підтвердження оволодіння кожним навчальним модулем. З одного боку, отримуючи документ про наявність певної професійної компетентності, людина може розраховувати на працевлаштування на підприємство, де потрібні саме такі уміння. Але, на думку окремих педагогічних працівників ПТНЗ, видача документів після вивчення кожного модулю надзвичайно ускладнить документообіг навчального закладу.

У професійно-модульній моделі ДСПТО важливо оцінити рівень підготовленості робітника. Однак, недоцільно стандартизувати систему оцінювання навчання, а лише його результат. Інші види оцінювання навчальних досягнень учнів мають стати прерогативою навчального закладу. Оцінювання результатів опанування навчальними модулями здійснюється на основі набутих компетенцій і визначається двома параметрами: «знає – не знає»; «вміє – не вміє» і ґрунтується на успішному освоєнні дидактичних одиниць навчальних модулів. Слід зазначити, що «компетентності» - не тільки здатності виконувати певну роботу на теперішній час, а й здатності оволодівати іншими видами робіт. Як оцінити ці здатності – перспективна проблема.

Протиріччя між швидкою зміною змісту професійної діяльності робітників та досить повільним оновленням матеріально-технічної та методичної бази ПТНЗ обумовлюють сумніви щодо доцільності стандартизації переліку обов'язкових засобів навчання. такий перелік, можливо, матиме характер рекомендацій для тих навчальних закладів, які бажатимуть впровадити підготовку кваліфікованих робітників за новими професіями.

Професійно-модульна модель підготовки робітників має переваги: можливість обрання учнем індивідуальної траєкторії навчання, гнучке реагування на потреби ринку праці, які виявляються у швидкому введенні до змісту навчання новизни тощо. Недоліками є проблема узгодженості з чинною нормативною базою ПТО. Доцільність обрання будь-якої з

запропонованих моделей стандартів має бути перевірена у ході дослідно-експериментальної роботи.

Висновки. Накопичений в системі професійно-технічної освіти досвід підготовки кваліфікованих робітників переконливо довів доцільність стандартизації змісту підготовки як основи для створення єдиного освітнього простору країни. Нинішня суспільно-економічна ситуація диктує необхідність оновлення структури й змісту державних стандартів професійно-технічної освіти за конкретними професіями. Запропоновані моделі ДСПТО мають як переваги, так і недоліки. Вибір певної моделі слід здійснити тільки після її апробації в реальних умовах навчально-виробничого процесу ПТНЗ різних типів та форм власності.

Література:

1. Дмитренко Г. Концепция антропосоциального управления обществом [Електронний ресурс] / Геннадий Дмитренко. – Режим доступу : http://www.vasilievaa.narod.ru/ptpu/11_2_98.htm
2. Закон України «Про професійно-технічну освіту» // Відомості Верховної Ради України. – 19.08.1998. – 1998р., № 32
3. Постанова КМУ № 1135 від 17 серпня 2002 р. // Урядовий кур'єр. – 28.08.2002 . – № 156
4. Формування широкої кваліфікації робітників. Вклад ПТО у розвиток трудовго потенціалу ХХІ століття. Зб.мат., підгот. у рамках реалізації укр.-нім. проекту «Підтримка реформи професійно-технічної освіти в Україні». – К., 2009. – 169с.

Лук'яненко Г.І. Моделювання структури державного стандарту професійно-технічної освіти за конкретною професією

Резюме. Стаття розкриває підходи до створення державних стандартів професійно-технічної освіти за конкретними професіями, які мають розроблятися на основі антропосоціального та компетентнісного підходів. У стандартах відобразатиметься зміст професійної діяльності кваліфікованих

робітників, розроблений з урахуванням вимог роботодавців та потреб особистості.

Ключові слова: державний стандарт професійно-технічної освіти за конкретною професією, антропосоціальний та компетентнісний підходи, навчальні модулі.

Лукьяненко А.И. Моделирование структуры государственного стандарта профессионально-технического образования по конкретной профессии

Резюме. Статья раскрывает подходы к созданию стандартов профессионально-технического образования по конкретным профессиям. Стандарты нового поколения должны отображать антропосоциальный и компетентностный подходы к формированию содержания обучения, которое разрабатывается на основе изучения требований работодателей и потребностей личности.

Ключевые слова: стандарты профессионально-технического образования по конкретным профессиям, антропосоциальный и компетентностный подходы, учебные модули.

Lukyanenko G. A Model of structure of State Standard of Vocational education and skill training

Summary. The article exposes going near creation of standards of vocation education and skill training. The standards of new generation must represent antroposocialis and competence approaches near forming maintenance of teaching which is developed on the basis of study of requirements of employers and necessities of personality.

Key words: standards of vocation education and skill training, antroposocialis and competence approaches, educational modules.